

Edo RAVNIKAR Razmišljanja o Ljubljani leta 1946

(Povzeto po do sedaj neobjavljenem stenografskem zapisniku ankete o regulaciji Ljubljane z dne 16. in 17. 7. 1946, shranjenem v Zgodovinskem Arhivu Ljubljana)

Med predvojnimi razvojem mesta in današnjim je velik kontrast. Center mesta se bistveno ni razširil, pač pa se je neorganizirana zazidava v okolici neverjetno razlezla. Posledica amorfnih nizke zazidave je današnja skrajna dezorganizacija, v katero je težko vnesti red. Potrebno bi bilo to divjo rast pregledati in vnesti nek red v mestno površino.

Legja jedra

Skozi ozek prehod med Rožnikom in Gradom, torej med ljubljanskim poljem in Barjem, prehaja snop cest in poleg tega plovna Ljubljanica. Ljubljanica je bila ena izmed glavnih trgovskih komunikacij od železne dobe do graditve železnice. Ta lega v zvezi z agrarno ploskvijo na severu tj., na ljubljanskem polju, je dajala vedno možnost naselitve. Vso zgodovino so bila tu vedno naselja, čeprav ne moremo govoriti o direktni kontinuiteti med njimi. Ta naselja so nastajala iz raznih gospodarskih in političnih potreb: rimsko naselje npr. iz vojaške potrebe, baročna Ljubljana na trgovski osnovi, Ljubljana 19. stoletja pa kot upravni center zaradi svoje izrazite centralne lege. Vse to je ostalo do danes, le plovno Ljubljanico je nadomestila železnica. Značilna lega med ljubljanskim poljem in Barjem je karakteristika vsega, kar se tu dogaja. Ceste in zgodovinske naselitve še izpred rimske dobe kažejo po svoji usmeritvi na to, da je ravno to tisto naravno križišče, ki je povzročalo vedno nove pričetke naselij. Vse naselbine v zgodovini na tem mestu, ki nimajo take razsežnosti kakor Ljubljana, so nastale desno od današnje magistrale. Še železnica, ki je bila grajena pred sto leti, je imela možnost, da se je v mestu, v tej tesni, tangencialno umaknila, ne da bi šla skozenj. Mestno jedro se je premaknilo iz desne polovice na grajski strani na levo rožniško, ni pa točno, da bi se stalno pomikalo nekam

proti severu. Iz te lege na levi magistrale ne laže jedro nikakršne tendence nadaljnjega premikanja, ki ga pravzaprav ni. Državne in mestne ustanove se niso pomaknile dalj kot do sodnije, kot nas podučiti pogled na obstoječo razdelitev. Če bi železnica privlačila jedro k sebi, bi morala biti Kolodvorska ulica pomembna in prometna in enako Masarykova. Vemo pa, da ni tako. Kolodvorska ulica je ostala taka, kot je bila pred sto leti - Kurja vas. Jedro mesta leži naravno na mestu, kjer se je danes ustalilo, ker je ta lega živec ljubljanske aglomeracije.

Obseg mesta

Druga točka bi bila obseg sedanje in bodoče Ljubljane. Vedeti moramo, da Ljubljana nima pogojev, da bi postala veliko mesto v smislu vlemest, niti geografskih niti ekonomskih ali drugih. Vendar moramo upoštevati nekatera za Ljubljano bistvena dejstva. V Sloveniji je procent prebivalstva, ki živi v mestih, pod 20. V drugih bolj industrializiranih deželah srednje Evrope je ta procent 60, v Angliji celo 80. Iz tega lahko sklepamo, da mestna naseljenost ne bo ostala procentualno tako nizka, ampak da se bo dvignila, zlasti ker se Slovenija mora čim prej industrializirati. Dvigne se lahko vsaj na 40, v Ljubljani torej računamo na 100-procentni porast. Drugo važno dejstvo pa je, da je Ljubljana **prestonica** svobodnega naroda in da to zahteva veliko število raznih centralnih ustanov, ki povzročajo nov dotok. Računamo lahko po vsem tem, da bo njeno prebivalstvo še nadalje naraščalo in v dogledni bodočnosti zneslo pribl. 250.000.

Za lego Ljubljane se ne moremo izmišljati česar koli, npr. da bi jo iz karšnih koli razlogov kam prestavili, ker je ravno ta lega bistvena. Taka misel bi bila res utopija brez vsake

realne osnove. Naravne omejitve Ljubljane dobro predstavlja ključ, ki ga je omenil tov. pomočnik gradbenega ministrstva, tj. z glavnim sistemom cestnega omrežja. Mišljeno je, da je poseljenost predelov izven ožje Ljubljane nekakšna razveseljujoča razširitev mesta, ni točna. To je le posledica reševanja stanovanjskega problema širokih ljudskih slojev, ki so si v predaprilski Jugoslaviji skušali pomagati iz stanovanjske bede. Če bi sledili temu tipu anarhičnega razširjanja, bi morali proglasiti ves sistem do Ježice, Št. Vida in Polja za ljubljansko mesto. Vse to je posledica kaotičnih razmer stare Jugoslavije. Mestu moramo dati naravne meje, v katerih se lahko razvija zdravo tj. ekonomično in harmonično. Danes se z zgornjim cestnim sistemom že nakazujejo bodoči obrisi mesta. Severna in južna tangenta, ki izhajata iz križišč na zarožniški tangenti, sta s tem dani in ti dve črti bi lahko vzeli kot naravni meji mesta na sever in jug. Južna meja na tangenti teče po Barju in leži na meji poplavne cone. Na severu omejuje ta prostor kot počezna tangentna črta. Prostor med obema bi mogel konzimirati do 250.000 prebivalcev. Kratek račun pokaže, da je možno v ta okvir spraviti vso tisto množico prebivalstva, kot bi jo Ljubljana morala imeti (150 oseb na hektar). To se da doseči npr. z zazidavo v nizkih vrstah na parcelah 6 x 30 za enodružinske hišice. Zato nam mesta ni treba raztegovati v vse smeri, zaradi česar bi morali povečati ogromno cestno mrežo brez prometa in še nadalje puščati večino mesta brez kanalizacije in vodovoda, in to v Ljubljani, ki velja sicer za tako zdravo mesto.

Dosedanja razdelitev ploskve (obstoječi coning)

Značilnost obstoječe razdelitve ljubljanske površine so naslednje:

1. Popolna pomešanost posameznih con. Pomešan je državni in privatni sektor, stanovanjske, industrijske in cerkvene površine v takem prepletanju, da je bilo praktično nemogoče vnesti sploh kak red v mestne površine.
2. Postopna razdeljenost posesti proti centru, kot posledica močno

razvite zemljiške špekulacije in popolnoma privatne posesti večine površine. Večji kompleksi so le zunaj centra, razen starih fevdalnih kompleksov. Karta ljubljanske posesti kaže, da je velika večina zemlje v zasebnih rokah. V državni posesti so le poslopja državne uprave, nekaj industrije in vojaške ploskve, železnice in železniške zgradbe. Vse regulacije, kar smo jih doslej imeli, se teh vprašanj niso dotikale in zato tudi niso mogle rešiti nobenega vprašanja. V bistvu so le sankcionirale in ugotavljale stanje, ki ga je ustvarjala zasebna iniciativa v novih predelih, le v starih, že razvitih in odmirajočih je mogel prof. Plečnik pokazati lepoto in spadajo med najlepše, kar Ljubljana ima.

Vloga Ljubljane v novi dobi

Kot središče svobodne, napredne republike mora dobiti mesto drugačen prebivalski sestav, kot ga je imelo doslej. Ojačati se mora napredni delavski element. Pred vojno je bilo med 35.000 produktivnih oseb v Ljubljani 33 % svobodnih poklicev, 25 % uradnikov, 22 % delavcev in od teh samo 14 % individualnih delavcev. Paziti bomo morali na to, da ko spremenimo prebivalski sestav s pojačitvijo delavskega elementa, bo dobil delavec dostojno stanovanje v lepi in ugodni legi, da ne bo več suženj dnevnega potovanja na delo in z dela. Delavčevo stanovanje mora imeti pravilne odnose do obrata, do upravnega in kulturnega centra ter do oddiha.

Industrija

Po vsem tem nastane vprašanje, kako razmestiti industrijo in stanovanjske kolonije, da bo ustrezno tem zahtevam. Če vzamemo obstoječo industrijo kot osnovno industrijo, dobimo dva industrijska pasova na severu in na jugu. Oba ležita na vzhodu oz. na zapadu stanovanjskih predelov, ki ležijo na sredi. S tem bi imeli delavci do vseh omenjenih točk primerne razdalje. Industrija bi se tako navezuje na tradicijo pravilno razmestila v mestu in v jasno odrejenih predelih v dobri

medsebojni povezavi, ne da bi se med seboj mešali in motili kot doslej stanovanjski in industrijski mestni deli.

Industrijski predeli sami morajo biti povezani v celoto, ker imajo skupne naprave, ki jih je racionalno izkoriščati le skupno. Razdelitev industrije naj bi bila taka, da bi bila industrija na severu povezana z industrijo Podravja in Posavja kot pomožna fina industrija, industrija na jugu pa naslonjena na barjansko in notranjsko agrarno produkcijo. To bi bila živilska industrija, ki bi preskrbovala severno polovico Ljubljane in po zmogljivosti še druge predele s proizvodi naprednega kmetijstva in živinoreje. Za Barje in Notranjsko bi se odprle nove možnosti prosperiranja.

S tem da smo pravilno določili stanovanjske predele in industrijske cone, smo rešili zelo važno vprašanje coninga, tako rekoč njegovo jedro. Po danem predlogu dobimo simetrično razdelitev, kar v bistvu odgovarja simetrični osnovi Ljubljane same. Kot nadaljnji zelo važen element, s katerim moramo računati, je vprašanje mestnega centra.

Center

Naravni razvoj kaže neko koncentracijo centra med Bleiweisovo, Masarykovo, Aškerčevo in Miklošičevo cesto. Nove naloge mesta Ljubljana zahtevajo večjo površino državnega sektorja, kot jih je imel kdaj prej. Danes moramo predvideti večji prostor za republiške ustanove, upravo, socialne ustanove, prosveto, znanost, kulturo itd. Zato potrebujemo veliko večje ploskve. Razen tega pa bi se podaljšal center ob magistrali na obe strani, severno in južno kot prostor za pomožne ustanove obeh mestnih polovic, v novo določenih mestnih četrtih pa še četrti centri z vsemi potrebnimi ustanovami. Nadaljnje ploskve, ki igrajo vlogo v celotnem coningu, so ploskve **razdelilnega prometa** (trgovine in preskrbe).

Preskrba

Danes je trgovina stisnjena ob cestah, ki vodijo na deželo in ob kri-

žiščih teh cest (npr. Dunajska cesta). Taka trgovina ovira promet, ker ga brez potrebe zgoščuje. Bolje bi bilo, če bi bila trgovina centralizirana ob nekaterih cestah, malo odmaknjenih od glavnega prometa, vendar popolnoma v centru. To naj bi bil obenem trgovski centri za luksuzno blago. Skladišča glavne oskrbe spadajo v industrijske predele, četrtina preskrba v četrtne, individualna oskrba pa v enakomerno razporejene razdelilne postojanke (zadruge, konzume ipd.).

Zelenje

Posledica naravne geografske lege je, da se zelenje zajeda globoko v center z vzhoda in zahoda in da je mogoče vzpostaviti zvezo med Rožnikom in Golovcem. To globoko segajoče zelenje je ljubljanska posebnost. Tej značilnosti mesta je treba dati poseben poudarek. Naravna zveza med zelenjem se je danes pretrgala in grozi, da se bo še bolj, če bi se namreč zazidal nunski vrt. Ta zveza je najdragocenejša za naše mesto in jo je treba na vsak način ohraniti. To bi se dalo izvesti, če bi se Tivoli ohranil kot ljudski vrt, ne da bi mu odvzel karakter parka, ljubljanski grad pa kot narodni monument, oba pa bi povezoval pas zelenja čez nunski vrt, Kongresni trg in Ljubljano. Ostali zeleni pasovi bi se dali dobiti na mestu sedanjih bolnic, cerkvene posesti industrije in jih seveda med seboj povezati, vse to seveda v mestu, kjer zelenih pasov ni, sicer pa bo zazidava taka, da bo ostajalo čim več zelenja med stavbami.

Šport in oddih

Kar smo rekli o preskrbi, velja tudi za šport. Možnost športa mora biti čim bolj decentralizirana, čim bolj pri roki, potrebne pa so tudi večje športne naprave: četrtne, mestne in reprezentativne. Četrti bodo opremljene z igrišči za otroke in mladino, v zvezi z šolami in otroškimi vrtci, primerno decentralizirani. Večja igrišča bodo radi sorazmerno večjih investicij redkejša in na najugodnejših mestih. Veliki športni center pa se bo razvil ob Savi, med Ježico in Št. Vidom. Obstoja pa tudi možnost večjega športnega centra ob

Ljubljani, zlasti če bo ob regulaciji Barja razširjena na 80 m.

Za organiziran tedenski oddih so predvidena področja na Savi od Šmarne gore do Sv. Jakoba in planota Rašice.

Zdravstvo

Vprašanje centralne bolnice, klinike itd. je predvsem vprašanje zdravstvene organizacije in ima tu prvobesedo zdravstvena oblast. Ni se nam treba posebej pečati z lego npr. klinike, ker vemo, da je v ljubljanski okolici ugodnih mest dovolj. Organizacija zdravstva v naseljih bo verjetno podobna že zgoraj omenjeni shemi politične razdelitve mestnega teritorija na četrti itd.

Podobno velja za šolstvo, kulturo in drugo.

Ekonomija

Zahteva ekonomije pri urejanju mesta je, da površina v razmerju s številom prebivalstva ni prevelika. Zato smo mestno površino omejili na minimum pri najboljši uporabi. Vse tendence privatne iniciative, da bi se površina širila brez meja, je treba preprečevati (npr. neprekinjena zazidava Ljubljana-Št. Vid). To se bo uredilo tako, da se bodo naselja omejila v svoje naravne meje, kot smo to rekli za Ljubljano - Št. Vid torej kot naselje zase in Ljubljana zase, na drugi strani pa Vič zase, Rudnik zase itd. Tako bi se vse te ploskve, ki groze, da se bodo zlele v nepregledno površino, ki je ne bomo mogli nikdar več obvladati, združile na tak minimum, da zdrav razvoj posameznih naselij ne bo onemogočen.

Kmetije

Drugo je vprašanje kmečkega zaledja. Kmečkega prebivalstva v ljubljanski okolici je le še malo. Iz tega sledi, da bi morali kmečko zaledje oz. okolico spremeniti v vrtnarsko zaledje mesta. Dosedanje kmečko kulturo bi bilo treba zamenjati v vrtnarsko, naselja pa obdržati, kot so, in z racionalizacijo obratov omogočiti uspešno gospodarjenje in obdržati to prebivalstvo na zemlji. Ves

predel nad severno tangento (mejo zazidave) bi se uporabil za ta namen, obenem bi pa to bila železna rezerva za eventualne bodoče potrebe mesta po površinah.

Univerza

Pobaviti se moramo še z vprašanjem, kam naj se širi Univerza. Na to vprašanje je težko odgovoriti. Treba je obdržati kontinuiteto, ki je potrebna mirnemu razvoju, torej bi se Univerza morala širiti z obstoječega mesta v pravcu, ki je najbolj naraven. Glavna univerzitetna poslopja bi se obdržala v centru, proti Mirju in Barju pa naj bi se selili inštituti in ostale univerzitetne ustanove. Posebno univerzitetno mesto za naše majhne razmere ne bi imelo smisla, ker je naša Univerza preveč povezana z mestom. Misliti moramo na to, da so mnogi profesorji zaposleni tudi na drugih ustanovah in da ne smejo biti popolnoma ločeni od njih. Isto velja za študenta, ki mu je v dobi študija potrebno vse mesto.

Postopna preobrazba

Kako preobraziti mesto, ne da bi trpelo radi porušitev? Če pregledamo ploskve, ki ostanejo v novem okviru nezazidane, se izkaže, da bi te ploskve lahko konzumirale vse prebivalstvo, če bi se zazidale pravilno in bi regulativno začele vplivati na že slabo zazidane predele in jih po dotrajanju preobraziti v moderne stanovanjske kolonije. Sodobna preobrazba bi se lahko izvršila s centrom, ki lahko sprejme mnogo ustanov bodočega centra že danes na mestih, ki sploh niso ali slabo zazidana. Tudi glede zelenega pasu po tem delu ne bi bilo preveč težav, ker so ti predeli dragih parcel precej nezazidani. Če pogledamo bodoče jedro na karti uporabnih, neuporabnih in nezazidanih zgradb, vidimo, da je tu precej hiš, ki so zrele za porušitev, s čimer bi nastala potrebna stavbišča za izgradnjo centra. Na Dunajski cesti pa lahko že sedaj dobimo prostor za vse nujne zgradbe reprezentančnega značaja (opero, univerzo itd.).

Prof. Edvard Ravnikar, arhitekt